

Výtvarná přehlídka „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“ v kontextu biblické antropologie

Jiří Dosoudil

The artistic event “God, Who Are People That You Remember Them?” in the context of biblical anthropology. The paper introduces the images of man in his relation to God as presented by the contributions to the art competition “God, Who Are People That You Remember Them?” It presents the basic characteristics of the works: what was the context in which the authors asked themselves the question of man; which motives did they use, how their views of man were affected by the ongoing coronavirus pandemic. It pays special attention to the conception of man as a being loved and cared by God, as well as to the use of the symbols of nature and traditional religious symbols. It identifies frequently used motifs within the works and examines to what extent they correspond to Bible or, eventually, how they differ from it. The symbols of hands, light, tree, and sheep are analyzed. Finally, these symbols are discussed in more detail within the context of four specific works; their deeper connections to biblical schemes are presented.

Keywords: Coronavirus; Artistic event; People; Biblical motives; Biblical anthropology

Pandemie koronaviru citelně zasáhla do života nejen těch, kdo jím onemocněli, ale i všech, kdo se museli potýkat s izolací a ztrátou každodenních jistot.¹ Tato myšlenka dala vzniknout výtvarné přehlídce „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“. Organizátoři, mezi něž patřil i autor tohoto článku, ji uspořádali jako společný projekt Centra excellence Univerzity Karlovy: Teologická antropologie v ekumenické perspektivě a badatelské skupiny Teologie a současná kultura na ETF UK.² Iniciativa se obracela především ke všem, kdo se v důsledku protipandemických opatření ocitli v obtížné životní situaci, zapojit se do ní však mohl prakticky kdokoli. V karanténních měsících březnu a dubnu 2020 byli zváni všichni tvořiví lidé ke smysluplné činnosti spojující v sobě momenty odreakování, sdílení pocitů, vzájemné podpory, umělecké tvorby a tázání se po člověku v rámci

1 Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

2 Na organizaci soutěže se pod vedením Ivany Noble podíleli kromě dalších František Štěch, Daniela Brůhová a Jiří Dosoudil.

svého vztahu k Bohu. Osloveny byly nejrůznější skupiny: lidé věřící i nevěřící, v církevní sféře i mimo ni, děti a jejich rodiče, senioři, profesionální i amatérští výtvarníci.

Výtvarná přehlídka byla uspořádána on-line formou na webových stránkách Ekumenického institutu ETF UK na adrese <https://ei.etf.cuni.cz/cz/unce/clovek>. Do soutěže byly přijímány elektronickou formou fotografie jakýchkoliv rukodělných prací, doplněných o věk autora, název a krátký popis díla. Téma se týkalo člověka – kým je, co utváří jeho identitu a čím je lidství charakteristické primárně ve vztazích k Bohu, ale také k ostatním lidem. Přestože iniciativa reagovala na vyhlášení karanténních opatření, nebylo nutné v příspěvcích zohledňovat probíhající pandemii koronaviru.

1. Základní charakteristika příspěvků

Do soutěže bylo přijato celkem 232 příspěvků, z nichž se 217 vztahovalo k zadanému tématu. Kromě čtyř případů se jednalo o práce českých autorů. Přispívali především děti a mladí lidé: 98 z nich nebylo starších patnácti let, 73 spadalo svým věkem do rozmezí mezi třinácti a jedenadvaceti lety. Starších autorů do šedesáti let bylo 39, 20 jich uvedlo věk ještě vyšší, popřípadě se označili za seniory.³

Nelze jednoznačně určit, které soutěžní příspěvky se soustředí primárně na člověka. Přibližně 26 procent z nich však explicitně neztvářovalo ani žádnou konkrétní osobu, ani nic, co souvisí obecně s lidstvím.⁴ Autoři sedmi procent příspěvků ve svých komentářích explicitně uvedli, že nesledovali primárně zadané téma, ale snažili se vyjádřit solidaritu, povzbuzení, pomoci dobré iniciativě. Pokud jde specificky o pandemii koronaviru, reflektovalo ji explicitně pouze devět děl – motivy obav či smutku, vyjádřené ve značně obecných polohách přibližně v pěti procentech příspěvků, s ní nelze dostatečně průkazně spojovat. Další zajímavou skutečností je vzhledem k zaměření soutěže i to, že téměř polovina příspěvků (49 %) neřešila otázku po člověku v explicitně vyjádřeném náboženském kontextu.⁵ Výrazně méně, přibližně devět procent, naopak zpracovávalo či replikovalo tradiční náboženské motivy bez zřejmého vztahu k otázce po člověku.

³ Věk explicitně neuvedlo 25 autorů, jednalo se však zjevně o díla všech věkových kategorií, dětí i dospělých.

⁴ Pokud snad měla symbolika takových děl k člověku přece odkazovat, dělala to skrze nejasné interpretovatelné, popř. velmi vzdálené odkazy.

⁵ Mírně zde příspěvky obsahující předlohy a symboliku, které se ve všeobecném povědomí tradičně spojují se sférou náboženství a spirituality.

Mnohá z děl předpokládají, že budou čtena v širším kontextu celé výstavy. Na rozdíl od těch, která prezentují společné charakteristiky lidstva jako celku – *kdo jsou lidé*, ukazují, kdo je člověk v jeho unikátnosti. Ztvárňují jednotlivé postavy, osoby v různých situacích – *kdo všechno je taký člověk*. Utvářejí tím osobitý „festival lidství“, pestrou přehlídku lidské různorodosti a jedinečnosti.⁶ V tomto článku využiji pojetí uměleckého díla jako společné slavnosti, jak o něm pojednává Hans-Georg Gadamer. Kromě zážitku (Erlebniss) – ať toho, kdo umělecké dílo tvoří či toho, kde je jím osloven, Gadamer zdůrazňuje hlubší dimenzi zkušenosti (Erfahrung), v níž se člověk „vždy, možná nevědomky, účastní něčeho mimo sebe.“⁷ Říká: „Estetická zkušenost je tedy v některých ohledech kolektivní aktivitou.“⁸ Na rozdíl od práce, která „rozděluje a odděluje“, Gadamer zdůrazňuje, že „slavnost a slavení [jsou] zjevně určeny tím, že tu nikdy nevzniká samota, nýbrž vše je shromážděno.“⁹ „Slavíme tak“, dovozuje, „a obzvláště je to zřejmé tam, kde jde o zkušenost s uměním[,] že se kvůli něčemu shromáždíme. Není to jednoduše bytí pospolu jako takové, nýbrž intence, která všechny sjednocuje a brání roztržitému do jednotlivých rozhovorů nebo vydělení se zážitkem v osamělosti.“¹⁰ Má analýza příspěvků výtvarné přehlídky počítá s tímto momentem shromáždění, který ve virtuálním prostoru online galerie, nabyt v situaci pandemického ohrožení specifické podoby. Společná tvůrčí činnost dala autorům možnost vyjít z karanténny izolace a sdílet s ostatními lidmi naději na překonání období nebezpečí a překážek. Svoji touhu být pospolu, i když nemohou být fyzicky vedle sebe, vyjadřují nejen v opakujících se motivech vzájemnosti a lásky, ale i v komentářích, kterými doprovázejí svá díla.¹¹

Jaké obrazy člověka v jeho vztahu k Bohu tedy soutěžní díla představují a které kategorie biblické antropologie se v nich zpřítomňují? Především je třeba říci, že účastníci rozdílného věku, odlišného náboženského a společenského zázemí a tradic vycházeli z velmi různorodé škály motivů a předloh. Ze zpráv doprovázejících jejich příspěvky vyplývalo, že mají i nemají explicitní vztah k tradici náboženské praxe, v níž je Bible stu-

6 Šest děl lidskou rozmanitost přímo tematizuje.

7 Viz NICHOLAS DAVEY, Gadamer's Aesthetics, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], [cit. 13. 6. 2020], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/gadamer-aesthetics>.

8 Tamtéž.

9 HANS-GEORG GADAMER, *Aktualita krásného: umění jako hra, symbol a slavnost*, Praha: Triáda, 2003, 46.

10 Tamtéž.

11 Vyjadřuje se často podpora, sounáležitost, a to i v případě těch děl, která jinak ignorovala vlastní téma soutěže. Otázka po člověku byla, tu více, tu méně, převáděna do polohy obrany všeho lidského, hledání vnitřní síly.

dována a vykládána jako posvátný text; mnozí z nich ve svých pracích užívali abstrakci či výhradně sekulární motivy. Některé biblické motivy byly v jejich tvorbě přítomny pouze implicitně, popř. je autoři užívali neuvědoměle. Mnoho užitých symbolů také s tématem soutěže explicitně nesouviselo. Aby bylo možné výchozí otázku zodpovědět, je nutné takto různorodý materiál podrobit bližšímu zkoumání a stanovit, jakým způsobem s ním budeme pracovat.

Svým rozsahem sice obdržený soubor děl nedostačuje k obecnějšímu zmapování soudobé náboženské řeči, o to však v následující studii nejde. Zajímat se tato práce nebude tolik ani o to, co plyne ze způsobů, kterým autoři dané téma ztvárňovali, jako spíše o samotná ztvárnění. Půjde nám primárně o to, jak se ve výtvarném zobrazení variace na biblické téma „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ“ promítly další biblické obrazy. Budeme se snažit o porozumění bohatému a mnohohrstevnatému světu symbolů, v němž každý z autorů otázku po člověku jedinečným a osobitým způsobem zpracoval. Pozornost budu věnovat tomu, čím se liší nebo v čem se naopak shoduje řeč o člověku v Bibli a ve výtvarné řeči našich autorů. K zodpovězení těchto otázek nám pomůže hermeneutická metoda, v níž budeme společně s Gadamerem interpretovat výtvarné dílo jako text, který se děje. Dále využijeme koncepci symbolu, jak ji rozpracovává Paul Ricoeur.

V následující části textu se nejprve zastavíme u motivů, které se v dílech vyskytovaly nejčastěji. Jejich následná kategorizace pomůže k rekonstrukci výkladových rámců, ve kterých autoři nahlíželi sféru lidství. Další bod této reflexe zhodnotí, které biblické předobrazy a schémata práce reprodukuje a jak je začleňuje do dnešního obrazu světa.

2. Člověk očima účastníků soutěže

Nejprve je třeba se krátce zastavit u povahy motivů výtvarných děl účastníků soutěže. Dalo by se říci, že si nejprve budeme všimát jakýchsi atomizovaných symbolů, kterými každý z autorů svým osobitým způsobem odkazuje ještě k něčemu jinému, než co tyto symboly představují samy o sobě.

Je třeba upozornit, že symboly nejsou pouhou zkratkou, alegorií něčeho, co by bylo možné říci i bezprostředně,¹² ale mají svou unikátní hodnotu. Gadamer hovoří o jejich reprezentativní funkci: odkazovanou skutečnost pouze nereprodukuje, nýbrž ztělesňuje, zahrnuje do sebe. Říkají o ní něco

---

¹² Srov. tamtéž, 38.

více.¹³ Tak také v následující analýze uvidíme v každém z příspěvků odkaz k něčemu, čím ale sám o sobě již v určitém smyslu je. Vyjadřuje určité porozumění, rozpracování dané skutečnosti. O tomto „nadbytku smyslu“ hovoří také Ricoeur, když představuje dvojí smysl symbolu. Obrazná, existenciální či ontologická skutečnost, k níž odkazuje doslovná rovina symbolu, vždy „volá po odkrytí“ v nových sociálních a kulturních kontextech.¹⁴ K rozeznání autorského záměru je ovšem vždy třeba obezřetně rozlišovat, kdy symboly utvářejí společný celek, a kdy stojí v pracích samostatně.¹⁵

Jak již předznačuje zaměření soutěže, otázku po člověku si účastníci kladli primárně v rámci svého vztahu k Bohu. Takto ukotvené lidství představují ve dvou základních polohách: jednak když člověka ukazují přibližně v 16 procentech děl jako bytost milovanou Bohem, jednak když v dalších 16 procentech děl ztvárňují Boží ochranu a péči o člověka. O milujícím Bohu či Bohu jako lásce psali autoři explicitně v doprovodných textech ke svým příspěvkům, výtvarně pak tento motiv vyjadřovali především pomocí symboliky srdce (vyskytovala se u osmi procent příspěvků), méně často také objetí, záře, kříže. Boha v roli ochránce představoval motiv rukou, typicky podpírajících či nesoucích dlaní. Přibližně tři procenta autorů výchozí otázku prakticky obrátila: jejich hledání nebylo zaměřeno primárně na člověka, ale na otázku, kým je Bůh. Ovšem ani v takovýchto pracích, nejčastěji z rukou dětí a -náctiletých, zpravidla nechyběl odkaz k člověku. Vůdčím motivem je zde nezměrnost, s níž Bůh člověka převyšuje, ale také jeho láska.

Překvapivě často byla vzhledem k zaměření soutěže ztvárňována příroda. V mnoha symbolech – zvířat (6 %), planety Země (5 %), stromu (4 %), krajiny a zeleně (4 %) a jiných – ji ve své tvorbě užívaly prakticky všechny věkové kategorie. Vyskytuje se v souvislosti se stvořením, prezentuje se jí jak životní prostor člověka, tak také jeho „vnitřní“ krajina, meditativní a niterný svět (6 %), tematizuje se úzké sepětí světa lidí a světa přírody. Několik příspěvků od dětí a -náctiletých také akcentuje její ochranu. Do kategorie přírodních motivů lze zařadit také vodu a moře (3 %). Mimo výjevu ze stvoření se jimi neodkazuje ke konkrétním biblickým předlohám, ale spíše se s jejich pomocí ztvárňují vnitřní pocity autorů. Příroda představuje vitální, kreativně rozpracovanou mnohovýznamovou

¹³ Viz tamtéž, 37–42.

¹⁴ ONDŘEJ SLÁDEK, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 9 (2006), 19–20.

¹⁵ Nebudeme tak např. brát v potaz motiv rukou, jsou-li prostě částí lidské postavy; podobně se stromy v krajině, symboly kříže na budovách kostelů apod.

metaforu, kterou byly sdělovány nejrůznější obsahy. Nejen četnost, ale také různorodost zpracování jednotlivých motivů naznačuje, že zaujímá významnou roli v uvažování současného člověka o vlastní identitě. Má v jeho očích jednoznačně pozitivní, vysokou hodnotu: není mu jen životním prostorem, ale skutečným domovem, o který je třeba pečovat a který je třeba chránit. Zvláště dětským autorům působí radost její krása a různorodost.¹⁶ V těchto momentech, ale i v důsledném oddělení sfér Božského a lidského,¹⁷ souzní díla s biblickým pohledem na stvoření a život v něm¹⁸.

Tradiční křesťanské symboly se naopak zdají dnešní autory inspirovat méně. Užívají je z velké většiny děti, často schematicky, někdy v nich replikují ustálené předlohy.¹⁹ Žádný se v dílech nevyskytuje často, nejvýše šestkrát. Křížem se nejčastěji vypovídá o Boží lásce a dvakrát představuje symbol křesťanství. V mariánských motivech je většinou reprodukován nějaký existující vzor, symbol Božího oka ztvárňuje Boží vztah vůči člověku, avšak explicitně trinitární symbolika se v dílech vyskytuje pouze jednou. Postavy andělů se zdají být z výtvarného hlediska zpracovány kreativněji, i ony jsou ale spíše stylizovány do podoby okřídlených strážců jemných rysů než biblických poslů či Božích služebníků. Převážně dětské kresby v nich nacházejí především ochranu. Do kategorie křesťanských symbolů spadá i motiv ovcí, který představíme jako biblickou předlohu v následující části.

V dalších pohledech na člověka jsou patrné specifické problémy a dilemata dětí a autorů v adolescentním věku. Několikrát představují lidství jako polaritu muže a ženy, výhradně -náctiletí autoři tematizují, zpravidla v ostře kontrastním dualismu, problematiku dobra a zla. Dvakrát se také jejich díla zabývají smrtí. Určitou zvláštností je vzhledem k tematickému zaměření přehlídky přítomnost motivu evoluce: -náctiletí autoři jej užívají dvakrát, jedno dílo jej propojilo s motivem kříže.

Obecně lze říci, že v porozumění tomu, kým je člověk, nejsou biblické perspektivy dnešním autorům cizí. Tak jako bibličtí autoři si i oni si

16 Jsou-li na dětských vyobrazeních přírodních motivů lidé, usmívají se, vyjadřují radost. Obdivuje se jak rostlina a krajina, tak i zvířata. Slovy jednoho z mladých autorů – „Pán Bůh stvořil různá zvířátka, aby tu byla s námi a mohli jsme se vzájemně těšit.“

17 Vyobrazení Boha ve formě záře, Božího oka či jiných symbolů, které představí následující podkapitola, jej důsledně staví mimo oblast fyzického životního prostoru člověka, v dílech zobrazovaného jako zeměkoule či přírodní krajina. Stvoření má však jednoznačně pozitivní hodnotu – Gn 1,4.10.12.18.21.25.31.

18 Viz DOUGLAS J. MOO; JONATHAN A. MOO, *Creation Care: A Biblical Theology of the Natural World*, Grand Rapids: Zondervan, 2018, kap. God and Creation.

19 Za zvláštní zmínku stojí dvě výrazné výjimky, zejména pieta obracející se ke složité situaci zdravotníků potýkajících se s následky epidemie a dále rozjímavé propojení symbolu kříže a evoluce na motivy žalmu 8.

uvědomují zásadní vztahovost člověka. Různorodost jednotlivých podob lidství a mezilidských vztahů v jejich dílech ukazuje, že o člověku uvažují jako o bytosti „ze své podstaty sociální, určené... vzájemnou závislostí a zodpovědností“.²⁰ Zvláštní pozornost věnují pohlavnosti, sexualitě²¹ a vzájemnému doplňování muže a ženy; rozpracovávají biblická témata spjatá s morálkou, smrtelností a spiritualitou.²² Zobrazují důvěrný vztah člověka k Bohu.²³ Jsou si vědomi zvláštní hodnoty lidského života a tak jako bibličtí autoři předpokládají, že lidský rod byl „stvořen k tomu, aby poznal Boha a byl poznán Bohem“.²⁴ Počítají s fundamentální schopností člověka navázat se svým Stvořitelem osobní vztah.

3. Vybrané biblické motivy

V následujících vybraných motivech nyní představíme styčné plochy mezi pojetím člověka, jak jej vidíme u autorů soutěžních děl a u biblických svatopisců. Tak jako v předchozí části se zaměříme na symboly: budeme zkoumat, nakolik si odpovídají, zda je jejich podoba pouze vnější či náhodná, anebo se v nich naopak představuje obdobné pojetí lidství. Nepůjde zde o dogmatické „pravdy o člověku“, na něž se někdy výpovědi Bible redukuje, ale značně širší, nadčasové uvědomění člověka o vlastní identitě, k jehož sdílení umělecký výraz biblických textů zve.²⁵ Budeme sledovat, v čem soutěžní díla představují předlohy novým a osobitým způsobem, jakým směrem je rozvíjejí.

19 děl (přibližně 8 % příspěvků) užívá explicitně motiv rukou. Většinou se jedná o pár dlaní; třináctkrát jde o ruce Boží, čtyřikrát lidské, dvakrát je motiv kombinovaný. Rukama nejčastěji Bůh člověka chrání, což je vyjádřeno složenými dlaněmi, jimiž je člověk nesen a v nichž nachází útočiště. Předlohu zde spatřujeme například v Mdr 3,1 či Ž 31,6. Jednou v dílech Boží ruce také darují.²⁶ Řidčeji se ruka užívá v rámci symboliky stvoření; v takovém případě se v Bibli nehovoří typicky o páru rukou, ale jedné

²⁰ BRIAN S. ROSNER, *Known by God: A Biblical Theology of Personal Identity* [e-kniha], Grand Rapids: Zondervan, 2017, část Being Human and Personal Identity.

²¹ Mezi příspěvky byla také eroticky laděná malba „Adam a Eva“, v jejímž popisku dvojice autorů odkazovala ke stvoření.

²² Viz tamtéž, část Genesis 1–3 and What Is To Be Human.

²³ Několik děl zpracovává motiv dítěte a doplňuje odkazem k biblickému obrazu lidí jako Božích dětí. Srov. J 1,12; 1 J 3,1n aj.

²⁴ Tamtéž, část Being Human and Personal Identity.

²⁵ Viz HANS-GEORG GADAMER – RICHARD E. PALMER (ed.), *The Gadamer reader: a bouquet of the later writings*, Evanston: Northwest University Press, 2007, 211–212.

²⁶ Srov. s Ezd 7,9.

ruce jako o prostředku činnosti. Ruka Boží tvoří nebe i zemi,²⁷ přirovnává se k ruce hrnčířově.²⁸ Zcela absentující je však v soutěžních dílech biblický motiv Hospodinovy ruky coby ruky těžké, trestající,²⁹ stejně jako obrazy „pevné a vztažené paže“ (Dt 11,2),³⁰ silného Božího ramene.³¹ Boží ruka je v představách autorů vždy jemná. Dokonce i ve dvou „provokativních“ dílech, v nichž Boží ruka s člověkem manipuluje jako s loutkou, jedná decentně. Síla se zdá být, v jistém kontrastu s Bibli, doménou pouze rukou lidských; několikrát se jí vyjadřuje pomoc či odhodlání.³² Nikdy není porovnávána s rukou Boží, takže nevychází – tak jako v biblickém textu – jako slabá či nedokonalá.³³ Symbolizuje se jí také vše, co člověka reprezentuje navenek.

Motiv světla vyskytující se v podobě záře, jasu či slunečního svitu příbližně v sedmi procentech děl je intuitivně srozumitelný i mimo biblický kontext, ani Bibli však není žádná z užitých symbolik neznámá. Světletem se v nich odkazuje ke všemu pozitivnímu, v kontrastu s motivem tmy, popřípadě i k dobru;³⁴ k Boží přítomnosti a působnosti,³⁵ k ochraně.³⁶ Svůj předobraz nachází ve „světle živých“,³⁷ znamení vnitřního života člověka a života samého. Výrazný biblický motiv světla, od nějž Bůh začíná své stvořitelské dílo (Gn 1,3n) však užil jen jediný autor. Světletem autoři sdělují široké, jinak obtížně vyjádřitelné obsahy, které ale zpravidla mají pro lidský život zásadní význam. Na rozdíl od mudroslovné tradice³⁸ a novozákonních textů³⁹ nespojují soutěžní příspěvky světlo přímo s Bohem, nevypovídají jím o Boží velebnosti,⁴⁰ ale často jej vztahují k člověku. Znázorňují jeho energii, vnitřní sílu a cit, které také souvisejí s plameny a s ohněm.⁴¹

Inspirativním, kreativně rozpracovaným symbolem spojujícím v sobě řadu různých přesahů je motiv stromu. Ve formě samostatného významo-

---

²⁷ Iz 66,2.

²⁸ Jb 10,8; Jr 18,6.

²⁹ Ž 32,4; Iz 5,25.

³⁰ Viz také Ex 6,6.

³¹ Iz 53,1; Jr 32,17; L 1,51.

³² Srov. např. Ž 18,35.

³³ 2 Pa 32,8; Př 30,4.

³⁴ Srov. s Jb 33,26; Kaz 11,7; Ž 4,7; 31,17.

³⁵ Ž 104,2; Gn 15,17; Ex 24,10; Ezd 1,22; Mdr 7,27.

³⁶ Jb 29,3; Ž 18,29.

³⁷ Jb 3,16; 33,30; Ž 56,14.

³⁸ Srov. Mdr 7,27.29n.

³⁹ 1 J 1,5; Zj 21,5.23.

⁴⁰ Ž 104,2; Abk 3,3n; Gn 15,17; Ex 19,18.

⁴¹ Bible tento motiv užívá spíše výjimečně. Viz např. Pís 8,6.

vého celku⁴² jej používá devět příspěvků. Asociují jej s růstem, vitalitou a životní silou, někdy autoři tímto symbolem ztvárnují, podobně jako biblické texty, samotný lidský život.⁴³ Možných předloh k tomu v Bibli nacházíme více: kromě rajskeho stromu života⁴⁴ se přirovnává spravedlivý člověk k zelenému stromu;⁴⁵ lidé, podobně jako stromy, nesou ovoce, podle něhož bude nakonec rozpoznán jejich charakter.⁴⁶ Znázorňují čistotu a vitalitu, autoři je v rozjímavých motivech spojují s pokorou a s láskou. I další symbolická rovina motivu stromu, přírody a ekologie, je v určité formě v Bibli přítomna. Strom „je konkrétním příkladem životodárné Boží síly, kterou Stvořitel obdařil přírodu“⁴⁷ – srov. Gn 1,11n; poskytuje člověku potravu a „ve vyprahlé poušti je znamením přítomnosti životodárné vody“.⁴⁸ Se stromy jsou často lidé ztvárněni ve velmi těsném, až intimním sepětí. Přibližně v polovině případů nabývá toto sepětí až spiritualizující polohy, jak je patrné například z díla autorky, která dle vlastního komentáře stromem symbolizuje spojení mezi člověkem a Bohem.⁴⁹

Biblický obraz ovcí zpracovávali ve svých dílech, celkem šestkrát, pouze mladí autoři; čtyři z nich byli ve věku do deseti let. Tři práce propojují motiv ovcí s hvězdnou oblohou, v níž lze, jak ukážeme dále, rozpoznat odkaz k Bohu pastýři. Takové práce nepočítají s žádným lidským prostředníkem Boží péče o stádo, pozemským pastýřem, o němž se jinak v Bibli tak často hovoří,⁵⁰ ale ukazují harmonický vztah ovcí s Bohem, jenž je „přivádí (...) k sobě zpět jako pastýř své stádo“.⁵¹ Motiv starce žehnajícího ovcím, z nichž každá nese atribut některého z lidských povolání, představuje Boha jako pastýře milujícího každého člověka zvlášť v jeho osobitosti.⁵² Jedna dětská malba zachází s motivem ovcí obráceně: v pastýřské roli je v ní člověk, o ovce se stará on sám.

⁴² Pomíjíme příspěvky, kde je strom vyobrazen jako součást krajiny či venkovního prostoru bez zjevného samostatného významu.

⁴³ Ž 1,3; Iz 65,22; L 3,9. Viz MARK ALLAN POWELL (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011, heslo Trees.

⁴⁴ Gn 2,9; 3,22.

⁴⁵ V Jr 17,7n se zvlášť jmenují také kořeny, listí i plody takového stromu – jeho zdraví, prospernost a celkový úspěch.

⁴⁶ Mt 7,16–20; L 23,31.

⁴⁷ DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, heslo Strom.

⁴⁸ Tamtéž. Předlohy viz v Ex 15,27; Iz 41,19.

⁴⁹ Toto dílo bude detailněji představeno dále.

⁵⁰ Jedno z děl znázorňuje mezi ovcemi také lidskou postavu, ta však není v pastýřské, vedoucí pozici.

⁵¹ Sír 18,13; viz také Ž 23,1–4.

⁵² Srov. L 15,4–7.

4. Biblické motivy ve vybraných dílech

Na závěr představíme několik děl, která originálním a obohacujícím způsobem rozpracovala biblické motivy uvedené výše. Všechna jsou k nahlédnutí na webové stránce <https://ei.etf.cuni.cz/cz/unce/clovek/vyber>.

Mnohé z motivů lze interpretovat různými způsoby a mohou také zároveň odkazovat k více než k jedné skutečnosti. K jejich správnému porozumění nám pomůže sledování původní autorské řeči díla: budeme je číst jako uskutečňující se texty, rozhovor autora s jeho „posluchačem“, který, jak zdůrazňuje Gadamer, „proměňuje oba“.⁵³ Vnitřní svět děl necháme promlouvat vlastní logikou autorské narace a biblické obrazy v něm identifikovat teprve v širším plánu, na rovině zohledňující kromě vnější podobnosti symbolů také city, emoční náboj, specifickou tvůrčí dikci.⁵⁴ Tento postup bude poněkud stížen tím, že kromě samotného výtvarného projevu nemáme jiný přístup k informacím o tom, jaký je vztah autorů k víře a k náboženství, ani na pozadí kterých tradic svá díla tvořili.⁵⁵ Jeho legitimitu ovšem zakládá samotná umělecká povaha řeči biblických obrazů, která takovýto přístup více či méně vyžaduje.⁵⁶ Vyžaduje jej také bytostně řečová struktura analyzovaných symbolů. Jestliže, jak upozorňuje Ricoeur, se „symbol ... symbolizuje vždy a pouze jen skrze řeč“, lze jej také definovat a interpretovat „pouze v živlu řeči a jako strukturu řeči“.⁵⁷ Symbol je, jak jsme naznačili výše, podnětem k myšlení, „jitřenkou smyslu“,⁵⁸ je však také stálou pobídkou k vykročení ze zažitého porozumění světu, jak nám jej prostředkuje tradice. Vybízí ke stálému překonávání prvotní nai-

⁵³ HANS-GEORG GADAMER, *Člověk a řeč*, Praha: OIKOYMENH, 1999, 34.

⁵⁴ Gadamer si v lidské řeči všímá dvou odlišných komunikačních modů či rovin, které opisuje pomocí termínů *výrok* a *slovo*. Zatímco první představuje informaci, fakta, komunikaci abstrahovanou „ode všeho, co se výslovně neříká“, je druhé sdělením, které „člověka zasáhne, kterým se člověk nechá oslovit, které v určité a jednoznačné životní souvislosti ‚padne‘ a jehož jednota plyne právě z této společné životní souvislosti“. Plnohodnotná mezilidská komunikace se dost dobře nemůže realizovat pouze ve výrocích, nýbrž jedině ve slovech. Ta přirozeně závisí na širším kontextu, zaměření, situaci mluvčího a posluchače apod. Srov. tamtéž, 38–44.

⁵⁵ Každá řeč a porozumění jí je přítom v tradici zakotvena. Srov. IVANA NOBLE, *Po Božích stopách: Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*, Brno: CDK, 2019, 39–40.

⁵⁶ Některé z dále představovaných biblických kategorií patrně autoři užívali neuvědoměle, coby obecná schémata (post)křesťanského kulturního kontextu, v němž tyto kategorie „zdomácněly“. Práce s takovými symboly se může jevit problematickou. Avšak také nereflexované kategorie jsou coby integrální součást autorské řeči pro tuto analýzu zajímavé – omylem by bylo pouze významy symbolů zaměňovat, dezinterpretovat je.

⁵⁷ ONDŘEJ SLÁDEK, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, 19–20.

⁵⁸ Srov. PAUL RICOEUR, Symbol a mýtus, in: *Život, pravda, symbol*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 163.

vity nacházející Boha příliš zjednodušeně a neproblematicky za vším, co člověka obklopuje.⁵⁹

Príspevek „Protiklady“ zpodobňuje člověka kombinací motivů rukou a světla. Dílo podle autorčina komentáře ztvárňuje napětí mezi dobrem v nitru člověka a vším, co jej (jeho ruce) znečišťuje: „smutky, zoufalství, hříchy“. Odpověď na výchozí otázku po člověku nachází autorka v lidském dobru, které „je tím důvodem, že na nás všechny Otec pamatuje“. Ztvárňuje jej, podle vlastních slov, bílým středem, ze kterého vycházejí teplé barvy. Dobro předpokládá „u všech lidí bez rozdílu“.

Existenci inherentního dobra v člověku naznačuje také kniha Genesis motivem Božího obrazu (Gn 1,26n).⁶⁰ Dobro je člověku vlastní, neboť jej uschopňuje k láskyplnému vztahu s Bohem, k němuž byl stvořen. Člověk, tak jak je, zviditelňuje Boha. Je jeho skutečným obrazem:⁶¹ nepřipomíná jej nějakou konkrétní kvalitou, ale celou svou podstatou,⁶² středem své bytosti. Jeho výjimečné postavení v rámci stvoření předznačuje jedinečný vztah, který s ním Bůh bude v průběhu celých dějin mít. Člověku pozehnal,⁶³ nadal jej zvláštními pravomocemi⁶⁴ a pečuje o něj;⁶⁵ svému lidu, třebaže později nevěrnému a lhostejnému, prokázal přízeň, když jej vždy chránil před záhubou z rukou nepřátel.⁶⁶ Je beze sporu, že Bůh podle Bible na člověka skutečně pamatuje.

Jde-li o zastřenou podstatu člověka (motiv nečistoty), je podobně i v Pavlově perspektivě zasažena lidská bytost hříchem. Člověk je Božím obrazem, pro svou porušenost však obrazem nedokonalým. Musí obno-

⁵⁹ Tato původní naivita vyznačující se přesvědčením, že Bůh k nám „promlouvá a jedná v našich životech prostřednictvím našich životů“, že „máme jazyk, kterým o tom můžeme hovořit“ a že můžeme „zvát ostatní k účasti na světě víry“, střídá podle Ricoeura „hermeneutika podezření“. Tu charakterizuje ztráta mnohých, dříve samozřejmých momentů víry vedoucí nutně k jejímu kritickému promýšlení. Teprve prodělání této vývojové fáze uschopňuje člověka ke znovunalezení bezprostředního vztahu k Bohu, nyní však v nové jistotě a s novým pochopením vlastního životního prostoru. Srov. IVANA DOLEJŠOVÁ, *The Symbolic Nature of Christian Existence according to Ricoeur and Chauvet, Communio viatorum* 43 (2001/1), 46–48.

⁶⁰ Viz také Gn 5,1–3; 9,6.

⁶¹ Mdr 2,23 – člověk, stvořený k Božímu obrazu, tento obraz skutečně naplňuje.

⁶² MICHAEL S. HEISER, *The Image of God*, in: JOHN D. BARRY (ed.), *The Lexham Bible Dictionary*, Bellingham: Lexham Press, 2016.

⁶³ Gn 1,26nn.

⁶⁴ Gn 1,28nn.

⁶⁵ Ž 23,1–3; 40,18; 91; Iz 41,13; 43,2 aj.

⁶⁶ Dt 26,18–19; Ex 3, 16–20; 17,8–13. Boží přízeň a péče se ale jindy vztahuje i k celému lidstvu: Iz 25,6–9; Gn 8,21n; Ž 72,17.

vovat svou mysl⁶⁷ a obléci se do Krista,⁶⁸ který je naopak dokonalým odleskem Boží slávy,⁶⁹ aby našel plnost svého lidství. Avšak Boží rukopis, který je v jeho nitru zaznamenán, je člověku nezczizitelný.⁷⁰ Tak i pro Pavla jsou muž a skrze něj i žena „obrazem a odleskem slávy Boží“ (1 K 11,7).

Přestože autorka nesleduje žádný z momentů lidství, které tematizují uvedené perikopy, předpokládá s nimi prakticky tutéž strukturu lidské bytosti. Existenciální napětí mezi vnitřním založením a vnějším směřováním člověka, zde opsané symbolem kontrastu mezi hlubinným (světlo) a vnějším (ruce), je také biblickým tématem. Vize člověka je zde optimistická: dobro se vztahuje k samé podstatě lidské bytosti a je vlastní bez rozdílu všem.

Dětská malba „Nebe je nejhezčí“ spojuje motivy ovčího stáda a hvězdné oblohy. Noční nebe, k němuž ovce vzhlíží, odkazuje k nebeskému pastýři, jak stvrzuje komentář mladé autorky: „Na nebi je nejhezčí to, že za hvězdami bydlí Bůh, který sestupuje k nám“. Představuje se zde určitá nekritická projekce, kdy je Bůh viděn neproblematicky za vším, co člověka obklopuje. Tato ricoeurovská „prvotní naivita“, o které jsme hovořili v úvodu kapitoly, však nepostrádá přesahy a odkazy typické pro naivitu „uvědomělou“. I v této malbě se vypovídá o Bohu nepřímou, metaforami a symbolickou řečí, která ve své bezprostřednosti působí obzvláště pronikavě. Také bibliční autoři nacházejí ve hvězdách znamení Boží přítomnosti – pouze Bůh určuje jejich počet, „každou z nich nazývá jménem“ (Ž 147,4) – a jako takové nabývají zvláštní krásy. Nejsou pouhou připomínkou Stvořitele, ale zcela unikátním výrazem – symbolem – jeho slávy,⁷¹ když v pohledu na ně může člověk obdivovat řád, podle kterého byly stvořeny.⁷²

Ovce pod nebem tedy nejsou osamocené,⁷³ ale naplňují, třebaže autorka tento záměr patrně vědomě nesleduje, obraz ideálního biblického stáda. Nejsou rozprášené, rozptýlené⁷⁴ ani zbloudilé,⁷⁵ neboť je vodí svou rukou (Ž 95,7) samotný Hospodin.⁷⁶

⁶⁷ Ef 4,22–32.

⁶⁸ Ř 14,11; viz také Ř 8,29; 1 K 11,7; 15,49; 2 K 3,18.

⁶⁹ 2 K 4,4.

⁷⁰ Jk 3,9.

⁷¹ Ž 19,2; Mdr 13,5.

⁷² Jb 38,31nn; Mdr 7,17n.

⁷³ Za 10,2; Mt 9,36; Mk 6,34.

⁷⁴ Iz 56,8.

⁷⁵ Jr 23,1n; 50,6; Ezd 34,1–10.

⁷⁶ Viz také Ž 78,52n; 80,2; Iz 40,11; srov. DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Pastýř & stádo.

Také v příspěvku „Oko“ vystupují zvířata jako subjekt péče, ne však již v symbolické rovině: psi, které kresba znázorňuje, jsou středem autorčina zájmu sami o sobě. Představuje si podle vlastního komentáře jejich záchranu z útulku. Tento opačný druh vztahu, kdy člověk nevystupuje v roli opečovávaného, ale pečujícího, sledovalo již jedno z představených děl užívajících motiv ovcí.

Dnešní člověk, jak se zdá, se neidentifikuje se zvířaty o nic méně než člověk starověký. Oba jsou si dobře vědomi, že všechny živé bytosti jsou ze stejného prachu země, do něhož se také navrátí: „jedni jako druzí umírají“ (Kaz 3,19nn). Zvířata v Bibli symbolizují mnohé z lidských vlastností a charakteristik.⁷⁷ Lidé a zvířata jsou si navíc v mnohém nápomocni.⁷⁸ A ani v dnešní době, kdy již člověk není nucen žít v úzkém sepětí se zvířaty pro svou obživu, se jimi nepřestává obklopot. Bez ohledu na to, o které druhy se jedná, spatřuje, že tak jako on sám vyžadují péči,⁷⁹ kterou jim po Božím vzoru poskytuje. Tak jako se Bůh stará o celé stvoření, stará se i člověk o zvířata. I v tom podle Gn 1,27n naplňuje Boží obraz, že vládne a obhospodařuje všechno živé.⁸⁰

Příspěvek „Záložky na lože“ ztvárňují tři témata: lásku, život a otázku, kým je Bůh. První dvě znázorňuje dvojice růžových a zelených, proti sobě rostoucích stromů, Boha potom jejich kombinace (růžový strom naproti zelenému). Autorka funkci stromu jako samostatného symbolu blíže nespecifikuje, ale intuitivně se zdá, že jím představuje živost, rozvoj, růst. To je prvek, který je v biblickém rozpracování obou motivů života a lásky reflektován; oba spolu navíc v Bibli úzce souvisejí.

Skutečnost, že v biblické řeči strom někdy symbolizuje lidský život, byla již zmíněna výše. Přestože po vyhnání z Edenu a zamezení přístupu k nejvýznačnějšímu z biblických stromů, stromu života, ztrácí člověk možnost žít navěky (Gn 3,22), nepřestává se jím v biblických textech vypovídat o životodárném Božím působení, které jednou zahrne člověka v plnosti (Ez 47,7–9; Zj 22,2). Hospodin před člověkem otevírá „cestu

⁷⁷ Nejvýrazněji např. lev (Gn 49,9; Am 3,8; Na 2,12n; 1 Pt 5,8; Zj 5,5), beránek (Iz 53,7n; Jr 11,19; J 1,29; 1 Pt 1,19; Zj 5,6), had (Gn 49,17) či jelen (Iz 35,6; Abk 3,19). Viz TREMPER III LONGMAN (ed.), *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Grand Rapids: Baker Books, 2013, heslo Animals.

⁷⁸ Noe veškerý zvířecí svět zachraňuje ve své arše – Gn 6,19n. Dále viz např. Nu 22,22–35; 1 Kr 17,6.

⁷⁹ Ž 104,27nn; 147,9; Mt 6,26.

⁸⁰ J. RICHARD MIDDLETON, *The Liberating Image: The Imago Dei in Genesis 1*, Grand Rapids: BrazosPress, 2005, 24–26.

života“ (Ž 16,11).⁸¹ On sám je živým pramenem,⁸² avšak nad život samotný je láska k němu.⁸³

V Novém zákoně se láska odvíjí od nezbytné zkušenosti, života. Pouze učedník, „kterého Ježíš miloval“, může v 1 J 4,8.16 shrnout, že „Bůh je láska“;⁸⁴ své přikázání lásky zdůvodňuje janovský Ježíš v J 13,34 učedníkům tím, že je sám miloval.⁸⁵ Láska představuje tajemství, do kterého je třeba vrůstat. Její vylití do lidského srdce⁸⁶ je teprve začátkem cesty vedoucí k dokonalému poznání, takovému, jakým nyní zná Bůh nás.⁸⁷ Ten, kdo je v Kristu, musí žít ve stálé lásce (Ef 5,2). Tou Pavel nerozumí emoce, pocity či sentiment, ale ucelenou orientaci člověka, viditelnou v jeho postojích a ve zcela konkrétním jednání.⁸⁸

Hlavní motiv díla podtrhuje nápaditým způsobem dynamiku života a lásky. Obojí pochází od Boha a k Bohu je zaměřeno, roste ruku v ruce ke stejnému cíli. Ani láska, ani život nejsou Bůh, v obojím ale člověk Boha nachází. Symbolika růstu asociuje rozvoj, zdokonalování, vrůstání do lásky a zralosti.

Strom se vyskytuje také v nepojmenované kresbě sedmnáctileté autorky na vlastní obličej. Ztvárněný přes její nos a čelo symbolizuje podle jejího komentáře „spojení mezi nebem a zemí“. Stojí na místě pomyslného dotyku dvou k sobě směřujících rukou, Boží a lidské, vyobrazených na autorčiných lících. Těmi autorka reprodukuje „výřez z díla Zrození Adama od Michelangela, kde předává [B]ůh Adamovi energii“. Motiv rukou ve svém komentáři autorka představuje jako „symbol života“.

Nelze s jistotou říci, zda se umístěním stromu mezi Adamovu a Stvořitelovu ruku formuluje v díle nějaká specifická výpověď, Bible však mezi oběma momenty, propojením nebe se zemí a darem života, spatřuje mnohé souvislosti. Stromem kniha Genesis, podobně jako bylinami a další zelení, znázorňuje životodárnou sílu, kterou Bůh obdařil přírodu (Gn 1,11n).⁸⁹ Tvoří jí i korunu svého stvoření, člověka, jemuž má být příroda základním životním prostorem.⁹⁰ Kněžský text Gn 1 vyjadřuje

⁸¹ Viz také Dt 30,15; Př 2,19.

⁸² Ž 36,10; Jr 2,13.

⁸³ Ž 63,3nn.

⁸⁴ DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Láska.

⁸⁵ Viz také 1 J 4,19.

⁸⁶ Ř 5,5; 1 K 5,14.

⁸⁷ 1 K 13,12.

⁸⁸ 1 K 13,4–7. Srov. MARK ALLAN POWELL (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011, heslo Love.

⁸⁹ DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Strom.

⁹⁰ Gn 1,26–30; 2,8.

obzvláště jasně krásu a majestát stvořeného světa. Všímá si „imponujícího řádu, který v něm vládne: pravidelnost pohybu hvězd, rovnováha sil, plodící síla živých bytostí“.⁹¹ Přestože po Adamově pádu se svět, pro člověka původně „stvořený pro život ve štěstí“,⁹² stal místem zlořečení,⁹³ nepřestává být jako takový připomínkou Boží dobroty a péče. Podobně jako v druhém z motivů našeho díla, předání života Adamovi, v něm člověk nepřestává hledat odpověď na otázku po své identitě. Jakkoliv jasně ovšem stvoření vypovídá o svém tvůrci,⁹⁴ zůstávají sféry nebe i země, v Bibli i v našem díle, od sebe odděleny.

Odpověď na otázku po tom, kdo je člověk, autorka důsledně vztahuje k Bohu. Přírodu, symbolizovanou stromem jako propojení nebe a země, představuje jako místo plné Božích stop, v nichž lze pátrat nejen po Stvořiteli, ale i po jeho stvoření.

Závěr

Soutěžní příspěvky představily pestrrou mozaiku různých podob lidství, ale i kontextů, ve kterých je možné si klást otázku po člověku. Autoři, kteří téma reflektovali nábožensky, představili člověka především jako bytost milovanou a ochraňovanou. Jejich obraz Boha nevykazoval, s výjimkou několika dětských prací, autoritativní či moralistní rysy. Nápadně řídce však jejich díla používala tradiční náboženskou symboliku: mimo několika málo, zpravidla schematicky zpracovaných dětských příspěvků se v nich nevyskytovala. Symboly kříže, Boží trojice či mariánské předlohy nahrazovaly abstrakce a přírodní motivy. Obzvláště oblíbená byla, a to nejen u dětí, vyobrazení nebe, hvězd, oblaků, popřípadě také srdce či světla. Pokud tradičními symboly autoři nereprodukovali pouze ustálené předlohy, vypovídali jimi převážně o lásce a sounáležitosti.

Pohledy na člověka v rámci i vně náboženského kontextu se v mnohém setkávaly. Důvod, proč až polovina děl ignorovala náboženské zaměření soutěže, nelze jasně určit; někteří autoři je však zřejmě převáděli do oblasti humanity. To je patrné v projevech podpory a sounáležitosti se všemi, kdo se museli potýkat s karanténními opatřeními, třebaže explicitně bylo téma koronavirové pandemie zpracováváno pouze výjimečně. Tento moment se nacházel jak v příspěvcích s patrným náboženským přesahem, tak v těch, které jej postrádaly. Jako významný prostor současného člověka před-

⁹¹ DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Stvoření.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Gn 3,17nn.

⁹⁴ Ž 19,2; Mdr 13,5; Ř 1,20.

stavila díla přírodu. Různými přírodními symboly opisovali autoři radost z krásy všeho, co obklopuje člověka, zpřítomňovali jimi svůj vnitřní svět, ukazovali lidskou vzájemnost, zdůrazňovali potřebu ochrany životního prostředí.

Pokud jde o biblickou symboliku, díla ji užívají jak reflektovaně, tak často také nevědomě. V mnohém se autoři ve své řeči o Bohu a lidství opírají o populární biblické předlohy, zvnitřnění náboženského prožitku však vedlo některé z nich k hledání nových meditativně či abstraktně zaměřených forem. Zdá se, že mnoho tradičních biblických symbolů dnes ztratilo svou atraktivitu. Avšak jejich vlastní pravda, nadčasová výpověď o člověku jako bytosti fundamentálně se vztahující a závisející na dobrech a ochraně svého Stvořitele, tvorů výjimečném, stvořeném k Božímu obrazu, neustarává. Kreativita zpracování biblických kategorií a skutečnost, že v nich dnešní autoři nenásledovali pouze zažitá schémata, ale užívali živý, vynalézavý jazyk a symboliku odpovídající současnému světu, ukazuje, že také soudobý člověk se cítí být integrální součástí celku stvoření, skrze něž chápe sebe sama a v němž nalézá Boží stopy. V tom se řeči dnešních i biblických autorů důvěrně setkávají.

Užité prameny a literatura

Literatura

DAVEY, NICHOLAS, Gadamer's Aesthetics, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], [cit. 13.6.2020], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/gadamer-aesthetics>.

Elektronické zdroje

DOLEJŠOVÁ, IVANA, The Symbolic Nature of Christian Existence according to Ricoeur and Chauvet, *Communio viatorum* 43 (2001/1), 39–59.

DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.

GADAMER, HANS-GEORG – PALMER, RICHARD E. (ed.), *The Gadamer reader: a bouquet of the later writings*, Evanston: Northwest University Press, 2007.

GADAMER, HANS-GEORG, *Aktualita krásného: umění jako hra, symbol a slavnost*, Praha: Triáda, 2003.

GADAMER, HANS-GEORG, *Člověk a řeč*, Praha: OIKOYMENH, 1999.

HEISER, MICHAEL S., The Image of God, in: JOHN D. BARRY (ed.), *The Lexham Bible Dictionary*, Bellingham: Lexham Press, 2016.

- LONGMAN, TREMPER III (ed.), *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Grand Rapids: Baker Books, 2013.
- MIDDLETON, J. RICHARD, *The Liberating Image: The Imago Dei in Genesis 1*, Grand Rapids: BrazosPress, 2005.
- MOO, DOUGLAS J. – MOO, JONATHAN A., *Creation Care: A Biblical Theology of the Natural World*, Grand Rapids: Zondervan, 2018.
- NOBLE, IVANA, *Po Božích stopách: Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*, Brno: CDK, 2019.
- POWELL, MARK ALLAN (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011.
- RICOEUR, PAUL, Symbol a mýtus, in: *Život, pravda, symbol*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.
- ROSNER, BRIAN S. *Known by God: A Biblical Theology of Personal Identity* [e-kniha], Grand Rapids: Zondervan, 2017.
- SLÁDEK, ONDŘEJ, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 9 (2006), 15–24.
- SLÁDEK, ONDŘEJ, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, 19–20.